

УДК 338.24

Ольга Борик

Тернопільський інститут соціальних та інформаційних технологій

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОМИСЛОВО-ФІНАНСОВИХ
ГРУП В УМОВАХ КРАЇН ЄС ТА СНД ТА ВИКОРИСТАННЯ
ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ДЛЯ УКРАЇНИ**

Анотація. У статті розглядається досвід формування ПФГ в умовах країн ЄС, СНД та США. Висвітлено позитивні та негативні моменти цього процесу. Запропоновано шляхи та умови його використання в умовах національної економіки України.

Ключові слова: промислово-фінансова група, головне підприємство ПФГ, учасник ПФГ.

Olga Boryk

**PECULARITIES OF INDUSTRY- FINANCIAL GROUPS'S FORMING IN
THE CONDITIONS OF ES AND CIS AND USE OF FOREIGN
EXPERIENCE FOR UKRAINE**

Abstract. In the article experience of forming of PFG is examined in the conditions of countries of ES, CIS and USA. The positive and negative moments of this process are reflected. Ways and terms of his use are offered in the conditions of national economy of Ukraine.

Постановка проблеми. Аналіз досліджень ПФГ показав важливість вивчення та проектування зарубіжного досвіду створення та функціонування ПФГ в умови вітчизняної системи господарювання задля раціонального використання промислового, трудового, природного та фінансового потенціалів економіки України.

Проблеми формування і функціонування ПФГ в Україні привертає все більшу увагу засобів масової інформації, громадськості, вчених економістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок в дослідження тематики ПФГ зробили Алексєєв І.В., Андрушко Н.І., Андрушків Б.М., Бесараб Є.О., Буряк П.Ю., Куліш Г.П., Мендрул О.Г., Погрібний І.Я. та інші. Зокрема Погрібний І.Я. звернув увагу на те що необхідність наближення економіки України до світової системи господарювання з метою використання кращих її досягнень в управлінні господарством, представлення національних інтересів на міжнародних ринках сьогодні не викликає сумніву не тільки у реформаторів та урядовців, але і у широкого кола фахівців, менеджерів.

Метою статті є визначення особливостей формування промислово-фінансових груп в Україні та за рубежом.

Виклад основного матеріалу. В умовах рецесії в антикризовому управлінні необхідно залучати резерви, що сприяють інтеграції фінансового і промислового капіталу, всередині країни і з залученням вітчизняних та іноземних інвестицій. Ефективність інтеграції фінансового і промислового капіталу визнавалась вже на першому етапі економічного реформування в Україні. Перші спроби створення комерційних банків у складі акціонерних компаній, зокрема таких як АТ «Концерн Електрон», АТ «Конвеєр», підтвердили доцільність такої інтеграції. Тим часом, оскільки АТ були закритого типу, банки мали обмежені фінансові ресурси, неспроможні задовільняти потреби в інвестиціях навіть безпосередніх засновників.

Досвід інтеграції фінансового і промислового капіталу довів, що досконалою і сучасною формою є організація ПФГ. Одна з перших спроб організації таких структур в Україні була здійснена у 1994 році. Де кілька великих заводів-виробників нафтогазового устаткування – «Карпатнафтомаш», Дрогобицький завод бурових доліт, Криворізький турбінний завод створили з Укрсоцбанком АТ «Індустріально-фінансову групу» (ІФГ), доручивши управління маркетинговій фірмі СП «Фантал». Потім до них приєднався Укрінбанк. Інтерес промислових підприємств і фінансових структур до об'єднання їх в ПФГ постійно зростає.

У США поєднання банківських, промислових та комерційних компаній і, наприклад, корпорацій здійснювалось насамперед через наявність зв'язків у сфері фінансів. У першій половині ХХ століття за рахунок концентрації капіталу сімейним (Моргани, Рокфелери, Дюпони, Меллони і т.п.) та регіональним (Чикагська, Клівлендська, Каліфорнійська та ін.) фінансовим групам вдалось сконцентрувати значні пакети акцій та об'єднати промислові та комерційні компанії різних профілів діяльності з подальшим переплетенням їх зв'язків за рахунок не тільки акціонерних, але й особистих, сімейних, альянсних та інших відносин. При цьому сплетіння банківських та нефінансових структур призводило до розширення послуг банків і підвищення надійності вкладення капіталу. Так, банки почали надавати консультаційні послуги (юридичні, економічні тощо), витісняючи спеціалізовані консультаційні компанії, лізингові (надаючи кредити під орендне обладнання) та проектне (приймаючи на себе витрати щодо здійснення виробничого проекту) забезпечення, надаючи клієнтам послуги за принципом найбільш повного обслуговування (все тільки у нас та наших партнерів, тобто якщо клієнтові необхідні нефінансові послуги – банк їх надає через своїх партнерів по групі).

Створюються конгломерати промислово-фінансового («Дженерал моторз», «Форд мотор», ІТТ, ІВМ тощо) та торгово-фінансового спрямування («Сіра Робак», «Крогер» та інші).

Таким чином, у США мають місце об'єднання навколо певного ядра (банківського, торговельного або промислового), що визначають промислово-фінансову політику країни в цілому, та практично контролюють розвиток важливих галузей господарства. Слід, однак, відзначити прояв нових тенденцій, а саме злиття об'єднань у більш великі коаліції (об'єднання національного масштабу). До них відносяться каліфорнійська (західна) та

ньюйоркська (східна), та в певній мірі північна (промислова). Територіальний поділ цих груп суто умовний, оскільки вони об'єднують промислові гіганти, які мають підприємства по всій країні. Так, каліфорнійська група поряд з банками («Бенк оф Америка», «Ферст інтерсейт», «Секьюріті пасифік», «Уолз Фарго») об'єднує такі відомі концерни, як «Локхід», «Рокуелл Інтернешнл», «Хьюлетт-Паккард», «Шеврон», «Літон індастріз», «Бетель», «Дель-Монте» та інші. Практично кожен із вищевказаних концернів є ядром об'єднання, але досить тісні взаємозв'язки між ними створюються не стільки за рахунок володіння та безпосереднього контролю за компаніями та установами, скільки шляхом співпраці в єдиному економічному просторі. Однак, поряд з тим іде активний розвиток локальних груп, які діють у межах регіону або галузі (наприклад, регіональна - техаська, галузева - нафтопереробна).

Німецькі промислово-фінансові об'єднання мають суттєвий вплив на економіку країни та, на відміну від груп США, безпосередньо співпрацюють з державними структурами у розвитку промислового потенціалу країни. Особливості становлення німецьких промислово-фінансових груп тісно пов'язані з особливостями становлення післявоєнної економіки Німеччини в цілому. Вона виходила з кризи завдяки програмі професора Ерхарда, яка мала більш фінансову, ніж виробничу орієнтацію. Саме тому промислово-фінансові німецькі групи базуються навколо банківського ядра. Саме банки за рахунок частково володіння, частково – особистої унії з промисловими, страховими та торговельними об'єднаннями та коцернами контролюють на сьогодні левову частку промисловості країни. Так, майже 2/3 промислового потенціалу країни є сферою впливу 4 фінансово-промислових груп.

Три національні групи контролюють понад половину промисловості, транспорту, кредитно-страхової сфери, торгівлі, сфери послуг тощо. Найбільш потужна серед них – це група, що об'єднується навколо «Дойч Банку» – концерни «Сіменс», «Бош», «Даймлер Бенц», «Тіссен», ФЕБА, РВЗ та багато інших. Друга за потужністю група сконцентрована навколо «Дрезден банка». До неї відносяться такі відомі концерни, як «Хест», «Грюндіг», «Крупп» та інші. Ця група має тісні зв'язки з регіональними, насамперед з баварською (з банком «БарішеХіпотекен унд Вексель банк» «Дрезден банк» пов'язаний особистою унією), та іноземними (Франція, Бельгія, Голандія, США тощо) групами. Промислово-фінансова група, що базується навколо «Комерц банку», спеціалізується у торгівлі та сфері послуг. Але значна частина економічного простору Німеччини контролюється регіональними фінансово-промисловими групами. Ці групи тісно пов'язані з урядами земель, що мають значну автономію від федерального уряду та законодавства, та співпрацюють з ними в напрямках розвитку регіональної економіки.

Саме в Японії фінансово-промислові групи зазнали послідовного розвитку, та ефект їх використання був максимальний. Історично ще в кінці 40-х років підприємницькі групи – «кейрецу» (по своїй організації на той час вони тільки наближались до корпорацій) стали об'єднуватись у фінансово-промислові групи – «сюдан». У склад груп входили, крім виробничих

структур, і фінансові (банки, страхові компанії тощо). Так, наприклад, в об'єднанні «Міцубісі» фірма «Міцубісі дзюко» володіє пакетами акцій (але які складають всього кілька процентів) банку «Міцубісі гінко», компанії з страхування життя «Мейдзі сеймей», компанії з ризикових видів страхування «Сумімото кейдзю касаі хокен», траст-банку «Міцубісі сінтаку», компаній «Токіо кайдз касай», «Міцубісі седзі», «Міцубісі денкі» та інших. Практично Рада директорів «сюдана», що складається з директорів цих фірм та компаній, і є керуючим органом «сюдана», який хоч і не є формально юридичною особою, діє як суцільний економічний організм.

Цьому сприяє також і система розміщення акцій, за якою японська компанія розміщує свої акції тільки у партнерів. Для Японії захоплення компаній шляхом придбання контрольного пакета акцій – явище не типове. Якщо хтось хоче позбутися акцій фірми або компанії, він її попереджає про свої бажання заздалегідь, і компанія сама шукає для нього покупця серед своїх партнерів або клієнтів, як правило, членів свого «сюдана».

Практично більшість японських корпорацій, кредитно-фінансових та страхових компаній і установ, торгових домів та фірм об'єднані в промислово-фінансові групи – «седани». Сім з них реально контролюють економічну ситуацію у більшості галузей економіки країни. Три з них створені навколо промислових корпорацій: «Міцуй», «Сумімото» і «Міцубісі»; інші чотири – навколо банків «Ніхон когйо гінко», «Фудзі» (група «Фуко»), «Санва» і «Дайті-Кангйо». Серед них самостійна промислова група «Хітачі-Ніссан», металургійний концерн «Сін ніппон сейтецу», потужні енергетичні, хімічні та нафтопереробні корпорації. Тільки ця група має статус юридичної особи на відміну від решти груп. Кожна група спеціалізується в одній або декількох галузях економіки.

Первинне формування груп у Франції здійснювалось шляхом об'єднання сімейного та індивідуального капіталу. Саме сімейні унії та зв'язки поряд з системами угод про ринки збуту та поставок, кредитно-фінансових та інвестиційно-гарантних відносин, виробничо-технологічного та науково-дослідного співробітництва при безумовній спрямованій підтримці владними структурами дозволили сформувати ядро промислово-фінансових груп. У французькій промисловості співіснують у кожній галузі декілька конкуруючих виробництв, значна частина з яких має різні форми власності.

Так, державні фінансово-промислові групи базуються на таких потужних концернах та компаніях, як: «Електрісіте де Франс», «Газ де Франс», «Алькотель», «Рено», «Юзінор-Сасілор», «Ельф-Акітен» та інші. Державні компанії і концерни діють в галузях, пов'язаних з важкою індустрією: в хімічній – «Рон-Пуленк»; в металургійній загального профілю – «Юзіно-Сасілор», у спеціалізованій на алюмінії – «Пашине», на цинку, нікелю та свинцю – «Іметаль»; в авіакосмічній, автомобіле- та машинобудівній, електронній, нафтопереробній тощо. Але поряд з державними корпораціями успішно діють і мають державну підтримку приватні компанії та концерни. Так, у автомобілебудуванні з державною корпорацією «Рено» успішно конкурує приватна «Пежо». Таким чином,

французький досвід поєднує різні елементи (державну і недержавну форми власності, різні системи управління та розвитку, елементи планування і жорсткого державного регулювання і підтримки, родинні та регіонально-територіальні зв'язки та систему кооперації і співпраці).

Оригінальна і система побудови промислово-фінансових груп. Хоча при управлінні групами використовується мультидивізійна (варіант матричної) система, базовим елементом є ядро, основою якого є або виробничо-промислова корпорація або торговельне об'єднання. При цьому на відміну від американської або німецької системи банк не є домінуючим елементом системи «промислово-фінансова група».

Економіка практично всіх розвинутих західних країн та так званих «молодих тигрів» так чи інакше пов'язана із становленням в цій країні промислово-фінансових груп. В деяких країнах провідну роль при становленні груп відіграє держава, у інших банківський, промисловий або родинний капітал. У частині країн промислово-фінансові групи відіграють провідну роль у всій економіці країни, у інших – групи контролюють тільки певну частину промисловості. Так, у країнах Бенілюкса, Швейцарії, Гонконга, Сінгапуру дозволяється ефективно працювати кільком національним групам, що поступово трансформуються у міжнаціональні. При цьому об'єднання груп може здійснюватись навколо сімейно-особистого капіталу.

Сьогодні Корея входить до групи країн, що мають найвищі темпи розвитку і за багатьма показниками увійшла до групи розвинутих країн. Одним з важливих інструментів досягнення такого економічного стану стали фінансово-промислові групи – «чеболи», які знаходяться під опікою уряду Кореї. Слід зазначити, що у 80-90-х роках почалась кооперація частини «чеболей» з міжнародними корпораціями з метою завоювання певних позицій в окремих галузях на світовому ринку. Наприклад, у галузях автомобілебудування і виробництва комп'ютерів «Деву» кооперується з корпораціями «Катерпілер» і «Понтіак»; «Самсунг» у виробництві товарів побуту, комп'ютерів та периферії до них – з «Дженерал електрик», ІВМ, «Компас», «Оліветті», АТТ; «Лакі Голдстар» у виробництві телевізорів, телефонічних систем, відеоплеєрів кооперується з корпораціями «Магнавоке», «Дженерал електрик», «Кабін індастріал корп.», «Водаві технолоджі»; «Хеннде» у виробництві комп'ютерів – з «Юнідентіфай».

Промислово-фінансові групи Італії контролюють відносно невеликий економічний простір, насамперед в автомобільній, хімічній та машинобудівній промисловості, а також у приладобудуванні. Ядром групи служить банківсько-фінансовий або державний холдинг. Державні холдинги формувались при підтримці державної фінансово-кредитної системи. Так, п'ять банків, які повністю належать державі (Неаполітанський, Сіцилійський, Італійський, «Монте дей Пскі ді Сієна» і «Інституту банкарью сан Піоло ді Торіна») та три, контрольний пакет яких належить державному концерну - інституту промислової реконструкції ІРІ (Римський, Італійський кредит і Комерційний банк), практично контролюють основні фінансові потоки у країні. Різностямованість промислових проектів до певної міри не дає

можливості ефективно впроваджувати кожний з них, що призвело до підвищення організаційних витрат, росту бюрократичного апарату, зниження гнучкості та ефективності управління, оперативності реагування на зміни економічної ситуації, ефективності використання ресурсів тощо.

Це стосується так само і найбільшої недержавної промислово-фінансової групи ФІАТ, яка крім автомобілебудування і машинобудування (шляхобудівельна і станкобудівельна техніка, трактори та сільськогосподарські машини) об'єднує підприємства телевізійної, телеграфної та телефонної апаратури, суднобудування (газові турбіни та турбогенератори), авіабудування (літаки та двигуни до них), залізничний транспорт, видавничу діяльність.

У Росії, в умовах єдиної форми власності – державної, об'єднання формувались переважно за ініціативою центральних органів управління за галузевим або територіально-галузевим принципами та мали певну спрямованість. Необхідність створення нових інтеграційних формувань, структура та механізм функціонування яких були б адаптовані до нового ринкового середовища, призвела до організації холдингів, а в подальшому і промислово-фінансових груп. Ядром таких формувань стали або галузеві структури управління, які в подальшому склали основу холдингів, або банки. Створення більшості груп здійснювалось у галузях машинобудування, важкої індустрії та оборонної промисловості. Слід зазначити, що ряд ПФГ формуються на територіально-економічних засадах, маючи на меті самостійно вирішувати проблеми фінансування і розвитку виробництва. Серед таких слід відзначити групу «УРАЛ-ДРАГ-ФПГ», яка створена у Єкатеринбурзі на базі підприємств та виробництв, які об'єднують повний цикл видобування – обробка – ювелірні і промислові вироби – збут.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Формування цільових промислово-фінансових груп може стати засобом виходу галузей народного господарства з кризової ситуації. Короткий аналіз можливої організаційної структури цільової фінансово-промислової групи показує, що ефективна діяльність таких об'єднань можлива лише тоді, коли досягнення основної мети з конкретними підцілями вигідне як кожному її учаснику зокрема, так і їм усім разом [5]. Таким чином, вивчення досвіду формування і роботи, як зарубіжних, так і вітчизняних промислово-фінансових груп дають підстави стверджувати, що на даний час процес їх формування відбувається без належного наукового обґрунтування та врахування досвіду утворення і функціонування таких структур, наприклад, в Японії, Німеччині, США.

Виходячи з цих міркувань, подальший розвиток дослідження мав би передбачати:

- виявлення показників конкурентоспроможності цільових ПФГ, як складового елементу народногосподарського комплексу України;
- розробку механізмів та економічних важелів впливу на фактори, які забезпечують ефективне управління ними;
- розробку концептуальних основ формування принципової моделі функціонування цільових ПФГ в контексті вимог до аналогічних промислово-фінансових об'єднань Європейського взірця.

На основі вищевикладеного – з метою сприяння активності досліджень, формуванню і розвитку цільових промислово-фінансових груп, виходячи із наявної сировинно-ресурсної бази та науково-інтелектуального потенціалу, для вирішення згаданих проблем і відродження зокрема машинобудівної галузі, доцільно передбачити на даному етапі систему фіскальних та кредитних пільг.

Досвід різних країн свідчить про різні шляхи впровадження структурної перебудови і використання його має бути суттєво скоректовано з врахуванням особливостей конкретної країни, політичної і економічної ситуації, ментальності народу.

Література.

1. Борик О.Я. Особливості формування промислово-фінансових груп в контексті становлення ринкових відносин в Україні та вступу держави до ЄС (концептуальні засади) // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». – 2007. – №599, с. 78-85.
2. Погрібний І.Я. Фінансово-промислові групи і розвиток національної промисловості. Науково-методичні проблеми формування, становлення і розвитку. Навчальний посібник – Львів: Інститут внутрішніх справ при Українській академії внутрішніх справ. 1996. – 89 с.
3. Додонов О.В. Підвищення оплати праці працівників як фактор прискорення розвитку підприємств виробничої сфери // Управління проектами та розвиток виробництва: Збірник наукових праць. – Луганськ. – 2004. – №4 (12). – С.171-179.
4. Потапова Н.Н. Формирование эффективного использования ресурсов экономической системы как основа функционирования экономики Украины // Менеджер. – 2002. – № 1 (17). – С. 49-53.
5. Исаев В.Ф., Лужанская А.В. Рекомендации по снижению теплотерь производственных помещений.// Збірник матеріалів науково-технічної конференції по енергозбереженню в системах опалення, вентиляції і кондиціонування. Серія “Теплопостачання і вентиляція”. - Одеса: ОДАБА. - 2001. – С.23-24.

REFERENCES

1. Boryk O. Ya. Peculiarities of industrial and financial groups in the context of market relations in Ukraine and the EU accession states (conceptual framework) [Osoblyvosti formuvannya promyslovo-finansovykh hrup v konteksti stanovlennya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini ta vstupu derzhavy do YeS (kontseptualni zasady)]. *Journal of National University "Lviv Polytechnic", "Management and Business in Ukraine: problems and stages of development."* - *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnik"* "Menedzhment ta pidpryiemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku", 2007, No. 599, pp. 78-85.

2. Pohribnyi I. Ya. Financial and industrial groups and the development of national industry. Scientific and methodological problems of formation, the formation and development. [Finansovo-promyslovi hrupy i rozvytok natsionalnoi promyslovosti. Naukovo-metodychni problemy formuvannia, stanovlennia i rozvytku]. Lviv: Institute of Internal Affairs, 1996, p. 89.

3. Dodonov O. V. Increasing wage workers as a factor in accelerating the development of enterprises manufacturing sector. [Pidvyshchennia opłaty pratsi pratsivnykiv yak faktor pryskorennia rozvytku pidpriemstv vyrobnychoi sfery]. *Scientific Papers "Project management and development manufacturing"* - *Zbirnyk naukovykh prats "Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnytstva"*, Lugansk, 2004, No (12), p. 171-179.

4. Potapova N. N. The formation of the efficient use of resources of the economic system as the basis for the economy of Ukraine. [Formirovanie effektivnogo ispol'zovaniya resursov ekonomicheskoy sistemy kak osnova funktsionirovaniya ekonomiki Ukrainy]. *Manager*, 2002, No. 1 (17), pp. 49-53.

5. Isaev V. F., Luzhanskaya A. V. Recommendations to reduce heat production facilities. [Rekomendatsii po snizheniyu teplopoter' proizvodstvennykh pomeshcheniy]. *Collection of Materials of scientific and technical conference on energy saving in heating, ventilation and air conditioning. Series of "Heat and Vent"* – *Zbirnyk materialiv naukovo-tekhnichnoi konferentsii po enerhozberezhenniu v systemakh opalennia, ventyliatsii i kondytsionuvannia. Seriya "Teplopostachannia i ventyliatsiia"*, Odesa, 2001, pp. 23-24.